

**Stuudiemiddag “VMBO-MBO-HBO: de koninklijke weg”
Veghel, 10 oktober 2006**

**De aansluiting in de beroepskolom
Presentatie door Niek van den Berg
Lector techniek, ROC Zadkine**

1 Inleiding: onderwijsloopbanen of leerloopbanen

Onderwijsloopbanen worden vaak beschreven als op elkaar aansluitende deeltrajecten in telkens een ander schooltype, bijvoorbeeld van vmbo via mbo naar hbo, of van vwo halverwege terug naar havo en dan naar het hbo. Veel onderwijsloopbanen zijn in dat soort termen te vangen.

Maar er zijn ook veel onderbroken onderwijsloopbanen, bijvoorbeeld wanneer iemand na zijn een beroepsopleiding eerst een aantal jaren gaat werken en op een gegeven moment weer gaat studeren. Zo heb ik een collega die docent is in de vakschool in Schoonhoven (voor goud- en zilvermeden en uurwerktechnologie). De laatste jaren heeft hij daar veel te maken met onderwijsvernieuwing; hij is ook vrijgesteld om daar als projectleider en onderwijsontwikkelaar aan te werken. De ervaringen die hij hierin opdoet zijn voor hem reden om nu Onderwijskunde aan de Universiteit Utrecht te studeren.

Zo zijn er heel veel mensen die onderwijs en andere bezigheden afwisselen, niet in een doelgerichte aaneenschakeling, maar omdat het schoolse leren hen op een gegeven moment niet past en in een andere fase van hun leven weer wel. Wie daar meer voorbeelden van wil lezen verwijs ik naar de leerloopbanen van 24 mensen die beschreven worden in het bundeltje *Leven = Leren* (Onderwijsraad, 2003). Daaruit blijkt dat er zowel binnen als buiten de school heel veel wordt geleerd.

In deze presentatie ga ik verder voorbij aan de grilligheid van veel leerloopbanen binnen en buiten het onderwijs. Ik ga het vooral hebben over de doorstroom naar hogere vormen van onderwijs en over de rol daarin van de beroepskolom vmbo-mbo-hbo (paragraaf 2 en 3).

Naar aanleiding daarvan heb ik verder nagedacht over voorbeelden van mogelijkheden om de relatie tussen vmbo en mbo te versterken via meer directe contacten tussen scholen onderling en tussen scholen en bedrijven. Aan de orde komen samenwerking tussen docenten, peer support door leerlingen, coaching van leerlingen door mensen uit bedrijven en miniondernemingen (paragraaf 5).

2 Verder leren moet

Hoe grillig leerloopbanen ook zijn, in onze samenleving wordt de druk om verder door te leren steeds groter. Denk hierbij aan de verlenging van de leerplichtige leeftijd en het streven naar meer hoger opgeleiden.

Leerplicht

Honderd jaar geleden was het normaal als je na de lagere school direct ging werken en juist bijzonder als je verder leerde. In 1900 werd de wettelijke leerplicht zes jaar (d.w.z. voor kinderen tot 12-jarige leeftijd). In 1985 werd een voltijdse leerplicht van twaalf jaar en een gedeeltelijke leerplicht van twee dagen per week voor 16- tot 18-jarigen bepaald. En dit jaar is een wetsvoorstel ingediend om te voorkomen dat jongeren tot 23 jaar buiten de boot vallen. Zij moeten of leren of werken, of beide combineren.

Naar meer hoger opgeleiden

De Europese landen hebben in 2000 in Lissabon bepaald dat het aandeel hoger opgeleiden moet stijgen om de Europese economieën te kunnen laten concurreren met de rest van de wereld. Nederland heeft als streefcijfer 50% hoger opgeleiden (als percentage van de beroepsbevolking) bepaald, terwijl we nu op 24% zitten. Omdat op zich de doorstroom van jongeren van havo en vwo naar hoger onderwijs (hbo en wo) al erg hoog is, gaat het er vooral om te zorgen dat die jongeren hun hogere opleiding ook daadwerkelijk afmaken. Ook gaat het erom dat jongeren uit vmbo doorstromen naar mbo en van daaruit naar hbo (doorstroom binnen de beroepskolom). Verder is er ook winst te behalen door de deelname van bepaalde (ondervertegenwoordigde) groepen in het hoger onderwijs te stimuleren, zoals allochtonen en ouderen. De Onderwijsraad (2005a) heeft in het advies *Naar meer hoger opgeleiden* een aanpak voorgesteld om dit allemaal te realiseren.

- Ten eerste moet er een veel breder scala aan mogelijkheden komen om tot het hoger onderwijs door te dringen. Daarvoor moet onder andere meer energie worden gestoken in advisering en begeleiding van leerlingen om hun talenten zo goed mogelijk te benutten. Stapelen van opleidingen (bijvoorbeeld hbo op mbo-4 op mbo-2 op vmbo; en wo op hbo op havo op vmbo) moet worden gestimuleerd in plaats van afgeremd. En tweejarige tussenopleiding (niveau 5) tussen mbo en hbo kan ook soelaas bieden.
- Ten tweede moet er binnen het hoger onderwijs gewerkt worden aan de slaagkansen van studenten. Het gaat onder andere om meer mogelijkheden om eigen leerwegen te maken en betere begeleiding van studenten, bijvoorbeeld op het vlak van studievaardigheden, maar ook in de zin van sociale binding via studieverenigingen en dergelijke.
- Ten derde moet het voor werkenden en niet-werkenden makkelijker worden om op latere leeftijd onderwijs te gaan volgen. Onder andere EVC-systemen, subsidies en leerwerkloketten kunnen daaraan bijdragen.

Betere overgangen in het onderwijs

In een ander advies van de Onderwijsraad (2005b) wordt nader ingegaan op mogelijkheden om te komen tot minder stoeve overgangen binnen en tussen scholen en daarmee tot minder schooluitval en meer hoger opgeleiden.

- *Beter doorlopende trajecten* kunnen onder meer worden gestimuleerd door goede samenwerking tussen gemeenten, scholen en ouders om verzuim en uitval tegen te gaan, door warme overdracht tussen vmbo en mbo, door time-out voorzieningen voor jongeren waarmee het echt niet lukt in het gewone onderwijs, en door systemen van geld volgt leerling;
- *Extra mogelijkheden om te leren* kunnen ook helpen. Bijvoorbeeld doubleren, stapelen van opleidingen, weekend- en zomerscholen;
- *Loopbaanondersteuning* in de vorm van loopbaananalyses, profielconstructie en loopbaanbegeleiding kunnen leerlingen helpen, maar ook hulp bij het inschrijven op een nieuwe school.

3 Voorbeelden van betere overgangen door samenwerking binnen de beroepskolom

Verbeek e.a. (2005) hebben in hun studie *Bruggen bouwen voor leerloopbanen* een inventarisatie en analyse gemaakt van diverse overgangsmomenten binnen het onderwijsstelsel, van basisschool tot universiteit. Eén hoofdstuk gaat speciaal over de overgangen binnen de beroepskolom (p.27-40). Het volgende is grotendeels aan dat hoofdstuk ontleend.

Aansluiting tussen vmbo en mbo-1 en -2

Bij de overgang van het vmbo naar de mbo-opleidingen-1 en -2 hebben leerlingen nog geen startkwalificatie. Er is veel voortijdige schooluitval en uitval bij de overgang van vmbo naar mbo, wat een extra groot probleem is omdat deze uitvallers slecht zijn toegerust voor de arbeidsmarkt. Onder meer leerwerkplekkenstructuren, impulsprojecten en praktische sectororiëntatie worden ingezet om de programmatische aansluiting en doorstroming van leerlingen te bevorderen.

Een voorbeeld van een good practice op dit terrein is het samenwerkingsverband (v)mbo Zuid-Limburg. Hierin werken vmbo-scholen en ROC samen om de aansluiting voor de leerlingen beter te laten verlopen. Dit gebeurt door het bevorderen van de programmatische aansluiting van de leerwegen, door pedagogisch-didactische afstemming en door het bevorderen van zogenoemde warme overdracht. Specifieke aandacht wordt gegeven aan zorgleerlingen. De samenwerking krijgt gestalte op alle niveaus in de opleidingen, van management tot werkvloer.

De sterke punten van dit project zijn dat er in direct contact tussen docenten gewerkt wordt aan het creëren van doorlopende leerlijnen, dat het zich richt op een redelijk groot aantal scholen en leerlingen en dat scholen bereid zijn zich open te stellen voor kritiek en suggesties van anderen. Van dit initiatief kan geleerd worden dat het belangrijk is om eenvoudig te beginnen, de werkgroepen concrete opdrachten te geven en een actieplan op te stellen. Verder laat het zien dat het nuttig is om aan de leerlingen te vragen wat zij ervan vinden.

Aansluiting tussen vmbo en mbo-3 en -4

Ook de doorstroom van vmbo naar de mbo-3 en -4 kan beter. Gewezen wordt op het ontbreken van doorlopende leerwegen, overlappingsen en witte vlekken. Ook hier signaleert men een gebrekkige programmatische aansluiting. Bovendien blijken leerlingen in het vmbo onvoldoende inzicht te hebben in de eigen mogelijkheden en de mogelijkheden die een vervolgopleiding in het mbo kan bieden. Onder de noemer van het platform beroepsonderwijs worden initiatieven opgezet die zich richten op vernieuwing van de pedagogische benadering en van de leeromgeving, samenwerking met het bedrijfsleven en netwerkontwikkeling in de regio, ontwikkeling van een gezamenlijke kennisinfrastructuur, portfolio-ontwikkeling, inhoudelijke aansluiting in de competentieontwikkeling in de verschillende onderwijssoorten en promotie van de opleidingen in de branche.

Hiervan is in het rapport geen voorbeeld opgenomen, maar de onderzoekers hadden op bezoek kunnen gaan in de regio Gemert/Uden/Veghel. De gemengde leerweg-plus beoogt met extra aanbod voor talentvolle leerlingen een goede aansluiting te bieden op havo en mbo en via die weg op hbo. Docenten beschikken met een docentenwerkplaats over een eigen leerwerkomgeving.

Aansluiting tussen mbo en hbo

Bij de overgang mbo-hbo blijft het aandeel doorstromers vanuit het mbo achter bij de streefcijfers die de landelijke overheid daarvoor heeft geformuleerd. Vanuit mbo-4 stroomt jaarlijks ongeveer 33% van de gediplomeerden door naar het hbo. Vanuit de havo is dat 75%. Als een van de oorzaken wordt gezien dat het mbo de leerlingen onvoldoende voorbereidt op de eisen die het hbo stelt; de leerlingen zouden over onvoldoende abstractievermogen en probleemoplossend vermogen beschikken. Verder is sprake van een gebrekkige programmatische aansluiting. Om de doorstroom te bevorderen wordt getracht de programmatische en de pedagogisch-didactische aansluiting te verbeteren, meer te doen aan loopbaanoriëntatie, en de relatie met bedrijven te versterken.

Een voorbeeld van een good practice in dit verband is de mhbo-route Zeeland. Voor studenten uit het mbo die willen doorstromen naar het hbo worden in drie opleidingen geïntegreerde trajecten aangeboden; door overlap in de studiestof te elimineren en stageperiodes van mbo en hbo in elkaar te schuiven wordt de totale studieduur wordt verkort met één tot anderhalf jaar. Sterke punten in dit samenwerkingsproject zijn de samenwerking tussen roc en hogeschool waardoor kennis en inzicht in wederzijdse programma's en werkwijzen is ontstaan; en het feit dat er een doorlopende leerlijn voor de leerlingen is ontstaan. Belangrijkste les is dat je bij de start van een initiatief moet zorgen voor commitment van het management en de randvoorwaarden moeten realiseren, zoals in dit geval afspraken over de verrekening.

Een ander voorbeeld is de zogeheten MKB-route, het duale traject mbo hbo Installatietechniek van het ROC Zadkine en de Hogeschool Rotterdam. Dit richt zich op de aansluiting mbo-hbo en op de aansluiting hbo-arbeidsmarkt (meer praktijkgericht onderwijs). Studenten die mbo-installatietechniek hebben gevolgd kunnen in drie jaar de opleiding hbo-installatietechniek afronden, eerst een jaar in een voltijdopleiding en daarna twee studiejaar duaal (twee dagen op school en drie dagen betaald werk in het MKB). Sterke punten van het initiatief zijn het dynamische karakter van het persoonlijk ontwikkelingsplan (pop) dat ook mede op grond van de wensen van het bedrijfsleven ingevuld wordt en het feit dat studenten tijdens hun opleiding al een beloning ontvangen. De belangrijkste lessen zijn dat bij een duaal traject bedrijfsbezoeken cruciaal zijn en dat het motiverend werkt om studenten hun eigen beoordelingsmomenten te laten samenstellen.

Bevorderende en belemmerende factoren voor samenwerking

Op basis van deze en andere voorbeelden van initiatieven om tot betere overgangen in het onderwijs te komen, formuleren Verbeek e.a. (2005) een aantal factoren. Belemmerende factoren zijn geldgebrek, cultuurverschillen, het ontbreken van veranderingsbereidheid en commitment, interne gerichtheid van de schoolsoorten en bepaalde aspecten van wet- en regelgeving (bekostigingsregels). Bevorderende factoren zijn:¹

- het ervaren van een gedeeld belang,
- de aanwezigheid van een trekker,
- commitment van het management,
- persoonlijke contacten; een open houding daarin,
- een systematische aanpak (eenvoudig beginnen, stap voor stap, lange termijn plan),
- het ervaren van succes,
- (extra) financiering (bijv. via een innovatiearrangement) en
- het raadplegen van leerlingen voor feedback op wat je doet.

4 Meer voorbeelden van samenwerking

Naar aanleiding van het voorgaande heb ik verder nagedacht over meer voorbeelden van mogelijkheden om de relatie tussen vmbo en mbo te versterken via meer directe contacten tussen leerlingen, docenten en mensen uit bedrijven.

Samenwerking tussen docenten

- In Rotterdam hebben bijvoorbeeld vmbo en mbo in een aantal miniconferenties samen een competentiematrix techniek opgesteld. Deze matrix is bedoeld als hulpmiddel om tot doorlopende leerwegen te komen.
- Een ander Rotterdams voorbeeld is de ontwikkeling van een doorlopend en sectoroverstijgend leertraject op het gebied van wellness, vooral gebaseerd op de sector zorg en welzijn, maar met veel elementen van techniek en handel.
- Dit jaar is bij het Zuidplein in Rotterdam een vmbo-school tijdelijk ingetrokken bij een vestiging van ROC Zadkine. Over een aantal jaren betrekken ze samen een nieuw gebouw. In de tussentijd maken ze samen gebruik van praktijklokalen. Noodgedwongen samenwerking, maar wel een goede kans om met elkaar in gesprek te raken en te samen te gaan verkennen hoe in de nieuwbouw een doorlopende leerlijn kan worden gerealiseerd.
- Net als in de regio Gemert/Uden/Veghel is er ook in Tilburg een docentenwerkplaats. In het project TOP3C is die docentenwerkplaats bestemd voor samenwerkende docenten, opleiders, studenten en medewerkers van regionale bedrijven en instellingen. Iedere woensdagmorgen komen de deelnemers bij elkaar in een vaste ruimte van de lerarenopleiding. Zij ontwikkelen onderwijs en begeleiden de uitvoering ervan in de praktijk. Bovendien doen zij onderzoek naar de effecten van

¹ Vergelijkbare bevorderende factoren ben ik tegengekomen in een eigen literatuurstudie naar condities voor succesvolle samenwerking tussen beroepsoponderwijs en bedrijven. Zie daarvoor Van den Berg (2006, te verschijnen).

hun werkwijze op de ontwikkeling van leerlingen, studenten en docenten. Voor de lerarenopleiding is de docentenwerkplaats een vorm van 'producerend leren', een vak waarin toekomstige docenten zelfstandig onderwijs leren ontwerpen (zie www.fontys/top3c).

Peer support van en door leerlingen

Peer support is een manier om oudere en jongere leerlingen en leerlingen/studenten van verschillende schooltypen met elkaar in contact te brengen. Bijvoorbeeld toen het Utrechtse Thorbeckecollege moest sluiten en de leerlingen over andere scholen verspreid werden, kregen alle leerlingen een student uit het mbo, hbo of wo als mentor. Leerling en mentor zagen elkaar iedere week om te praten over de overgang naar de nieuwe school. Sommigen zien elkaar nog steeds, en gaan bijvoorbeeld samen naar studiebeurzen.

Luigies (2006) onderscheidt verschillende vormen van peer support. Een vertrouwensleerling is een luisterend oor en adviseur. Een peer tutor helpt leerlingen bij studietaken. Een peer mentor is een raadgever en rolmodel. Een peer coach helpt een groep leerlingen bij (onderwijs)activiteiten binnen de school. Peer coaches ondersteunen bijvoorbeeld peer tutors en per mentors, of organiseren buitenschoolse activiteiten, of begeleiden leerlingen in een onderwijsleerbedrijf of mini-onderneming. Zo'n leerbedrijf heeft bijvoorbeeld een of meer hbo-ers als leidinggevende(n), en een aantal mbo-ers als werknemers, waarvan er een als peer coach voor zijn/haar medeleerlingen optreedt. Er zijn ook ervaringen met peer coaches in het vmbo, en met peer tutors en mentors die zich verder ontwikkelen tot coach.

Coaching van leerlingen door mensen uit bedrijven

Naast peer support zijn er ook vormen van mentoring en coaching door volwassenen (uit een bedrijf) van jongeren (op school). Ook dit soort ondersteuning en begeleiding kan veel bijdragen aan een succesvolle school- en arbeidsloopbaan. Voorwaarden zijn onder meer dat mentoring gebaseerd is op een duidelijke visie en goed ingebed is in de school (Meijers & Reuling, 2002).

Mini-ondernemingen

Een praktijkvoorbeeld van peer coaching én coaching door mensen uit bedrijven is de (V)MBO Business School in Amsterdam, door leerlingen al snel omgedoopt tot Bizzcool. Het is een mini-onderneming voor zelf bedachte producten zoals een sleutelhanger in de vorm van een Marokkaanse slipper, hippe sieraden of zelfgemaakte pizza's. Tweedejaars mbo-leerlingen op niveau 3 vormen het management van de mini-onderneming, derdejaars vmbo'ers zijn medewerkers. De laatsten hebben zes weken de tijd om een plan op te stellen, geld te lenen bij de bank, een product in de markt te zetten, de marketing te verzorgen en het product daadwerkelijk te verkopen. De mbo'ers helpen de vmbo-leerlingen. Op hun beurt worden zij gecoacht door managers van banken en bedrijven. Voor mbo'ers is het een ideale manier om leidinggeven in de praktijk te oefenen. Belangrijk neveneffect is dat vmbo-leerlingen een goed beeld krijgen van het middelbaar beroepsonderwijs. De samenwerking verloopt prima, wordt vaak zelf uitgebouwd. Leerlingen gaan op bedrijfsbezoek, ondernemers geven gastlessen. Van docenten vraagt het een andere manier van werken: leerlingen hun eigen problemen laten oplossen. Niet te snel dingen invullen. Wel begeleiden en goed voorbereiden (Gemeenschappelijk procesmanagement Competentiegericht beroepsonderwijs, 2006, p.27)

Literatuur

Gemeenschappelijk procesmanagement Competentiegericht beroepsonderwijs (2006). *Praktijkvoorbeelden experimenteerjaar 2005-2006. Opbrengsten uit de experimenten*. Ede: Gemeenschappelijk procesmanagement Competentiegericht beroepsonderwijs.

Luigies, E. (2005). *Peer support*. 's Hertogenbosch: CINOP.

Meijers, F. & Reuling, M (2002). *Mentoring: een zaak van handen, hoofd én hart*. Nijmegen: Meijers Onderzoek & Advies.

Onderwijsraad (2003). *Leven = leren*. Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2005a). *Naar meer hoger opgeleiden*. Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2005b). *Betere overgangen in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.

Verbeek, F., Eck, E. van, Gludé, M., Ledoux, G. & Voncken, E. (2005). *Bruggen bouwen voor leerloopbanen*. Den Haag: Onderwijsraad.